

 Renata Chrzanowska¹

 <https://orcid.org/0000-0002-0901-1043>

UNIwersytet Papiński Jana Pawła II w Krakowie

„Jesteśmy odpowiedzialni za innych i za świat”² – czyli ekologia z perspektywy nauczania religii w szkole, współpracy ze środowiskiem rodzinnym i parafialnym

 <https://doi.org/10.15633/9788383701073.16>

Ekologia (gr. οἶκος – dom, λόγος – słowo) – nauka o strukturze i funkcjonowaniu przyrody, zajmująca się badaniem oddziaływań pomiędzy organizmami a ich środowiskiem oraz wzajemnie między tymi organizmami³ – to pojęcie, które przez ostatnich kilkadziesiąt lat pojawia się coraz częściej

1 Doktor nauk teologicznych w zakresie katechetyki, adiunkt w Instytucie Teologii Praktycznej Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, redaktor i współautor ogólnopolskich podręczników do nauczania religii rzymskokatolickiej w szkołach ponadpodstawowych, katechetka w Zespole Szkół Elektrycznych nr 1 w Krakowie.

2 Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, 229.

3 Por. *Ekologia*, [w:] *Encyklopedia PWN*, <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/ekologia;3896979.html>, (21.01.2023).

w przestrzeni medialnej, wywołując różne reakcje w społeczeństwie, od pozytywnych do skrajnie negatywnych. Stała się ona również tematem poruszonym na płaszczyźnie teologicznej zarówno w odniesieniu do człowieka, jak i całego świata przyrody. Kwestie ekologiczne poruszali m.in. papieże: Paweł VI w encyklice *Populorum progressio*, Jan Paweł II w encyklice *Evangelium vitae* i encyklice *Sollicitudo rei socialis*, Benedykt XVI w encyklice *Caritas in veritate*, papież Franciszek w encyklice *Laudato si'*. Zagadnienia związane z ekologią pojawiły się również w *Katechizmie Kościoła katolickiego* oraz orędziach papieskich, np. Orędzie Jana Pawła II na XXIII Światowy Dzień Pokoju, 1 stycznia 1990 roku *Pokój z Bogiem Stwórcą – pokój z całym stworzeniem*. Kwestie ekologiczne pojawiły się także w dokumentach katechetycznych m.in. *Dyrektorium ogólnym o katechizacji*, *Dyrektorium o katechizacji*, *Podstawie programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*. Stworzyło to płaszczyznę, w której nauczanie o ekologii można przenieść na grunt szkolny oraz parafialny. Warto zatem przyglądnąć się bliżej:

- W jaki sposób zagadnienia ekologiczne przedstawiane są w wybranych dokumentach katechetycznych?
- Jak wygląda współpraca środowiska szkolnego, rodzinnego, parafialnego w przygotowaniu młodego człowieka do współdziałania z Bogiem „by panował nad stworzeniami, co przez Boga się stały, by władał światem w świętości i sprawiedliwości i w prawości serca sądy sprawował”⁴?

W celu znalezienia odpowiedzi na powyższe pytania przeanalizuje się m.in. wybrane fragmenty: *Katechizmu Kościoła katolickiego*, *Dyrektorium ogólnego o katechizacji*, *Dyrektorium o katechizacji*, *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*⁵.

Spróbuje się również ukazać sposób w jaki treści ekologiczne powinny być włączane w nauczanie religii w szkole, by pomóc dzieciom i młodzieży wzrastać w świecie wartości, dbając o ich harmonijny rozwój w wierze oraz poszanowaniu i odpowiedzialności za świat, który został im powierzony przez Boga.

4 Por. Mdr 9, 2–3.

5 Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2001, Kraków 2001; Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2010, Kraków 2010; Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* z roku 2018, Kraków 2018; Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, 15 sierpnia 1997, Poznań 1997; Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, Kielce 2020.

Wybrane dokumenty Kościoła a kwestie ekologiczne

Katechizm Kościoła katolickiego to obok *Pisma Świętego* jedno z podstawowych źródeł, na których winna oprzeć się katecheza szkolna czy parafialna. Spróbujmy zatem przyglądnąć się, w jaki sposób podejmuje on kwestie ekologiczne.

W *Katechizmie Kościoła katolickiego* pojęcie „ekologia” użyte wprost właściwie nie występuje. Zaledwie jeden raz pojawia się hasło odpowiedzialności ekologicznej i gospodarczej w kontekście ludzi sprawujących nadzór nad przedsiębiorstwami, na których ciąży obowiązek dbania o dobro wspólne osób, a nie tylko o zyski⁶.

Nie oznacza to jednak, że kwestie ekologiczne są pomijane w dokumencie. W wielu punktach bowiem można spotkać się z zachętą do „poszanowania integralności stworzenia”, „szacunku wobec stworzenia”, „poszanowania wymagań moralnych”⁷. Przedstawia się przyrodę, jako drogę prowadzącą do poznania Boga⁸.

Monika Grzegorzczuk zauważa, że *Katechizm*, pomimo iż nie wprowadza wprost terminu „ekologii” w punkcie 340 podaje jej definicję, jako nauki badającej wzajemne relacje między roślinami, zwierzętami i siedliskiem: „*Współzależność stworzeń jest chciana przez Boga. Słońce i księżyc, cedr i mały kwiatek, orzeł i wróbel: niezmierna różnorodność i różnorodność stworzeń oznacza, że żadne z nich nie wystarcza sobie samemu. Istnieją one tylko we wzajemnej zależności od siebie, by uzupełniać się, służąc jedne drugim*”⁹.

W dokumencie zwraca się również uwagę, iż: „panowanie nad bytami nieożywionymi i istotami żywymi, jakiego Bóg udzielił człowiekowi, nie jest absolutne; określa je troska o jakość życia bliźniego, także przyszłych pokoleń; domaga się ono religijnego szacunku dla integralności stworzenia”¹⁰. Można zatem w tych słowach dopatrzeć się podstaw terminu „ekologii integralnej”, która w nauczaniu Kościoła rozumiana jest jako troska o wzajemne relacje

6 *Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1984, 2432.

7 *Katechizm Kościoła katolickiego*, 341, 2415, 2456.

8 *Katechizm Kościoła katolickiego*, 32, 34, 36.

9 Por. M. Grzegorzczuk, *Ochrona przyrody w świetle Katechizmu Kościoła Katolickiego*, [w:] *Integralna Ochrona Przyrody*, red. M. Grzegorzczuk, Kraków 2007, s. 526, *Katechizm Kościoła katolickiego*, 340.

10 *Katechizm Kościoła katolickiego*, 2415.

między stworzeniami, warunkami do życia ludzi, szansą na rozwój i przetrwanie. Jest także według ks. Antoniego Skowrońskiego refleksją a nawet kontemplacją nad Stwórcą, którego winno się dostrzegać zarówno w pięknie, jak i dobroci stworzenia, pozostającą w ścisłym związku z pojęciem dobra wspólnego i obejmującą m.in.: ekologię gospodarczą, społeczną, kulturową i ludzką¹¹.

Monika Grzegorzczuk zwraca uwagę, iż dobro wspólne łączy się nierozdzielnie z prawem człowieka do życia w środowisku bezpiecznym ekologicznie, ochroną przyrody, z właściwym jej wykorzystywaniem¹².

W *Katechizmie Kościoła katolickiego* w punkcie 2456 podkreśla się, iż: „powierzone przez Stwórcę panowanie nad bogactwami naturalnymi, roślinami i zwierzętami świata nie może być oddzielone od szacunku dla wymagań moralnych, łącznie z wymaganiami wobec przyszłych pokoleń”¹³.

Dokument bardzo konkretnie i wielopłaszczyznowo podejmuje kwestie ekologiczne, co niewątpliwie stanowi podstawę do uwzględnienia ich w nauczaniu religii w szkole.

Dyrektorium ogólne o katechizacji przygotowane przez Kongregację ds. Duchowieństwa to kolejny ważny dokument dotyczący posługi katechetycznej. Zobaczmy, w jaki sposób podejmuje on temat ekologii.

Podobnie jak w *Katechizmie Kościoła katolickiego* termin „ekologia” nie jest użyty wprost. W dokumencie zwraca się jednak uwagę, by nauczanie religii w szkole wchodziło w relację z innymi dziedzinami wiedzy, przenikając na obszar kultury, w którym zanurzone są dzieci i młodzież, by dotrzeć do nich z wartościami ewangelicznymi. Podkreśla się, że przedstawienie orędzia zbawczego winno być ukazywane w taki sposób, by miało ono wpływ na rozumienie początku świata i sensu historii, pogłębienie podstaw wartości etycznych, funkcji religii w kulturze, przeznaczenia człowieka oraz relacji z naturą¹⁴. Można zatem wysunąć wniosek, iż dokument mimo że nie wprost, odnosi się do zagadnień związanych z ekologią integralną.

11 A. Skowroński, *Przyroda jako dobro wspólne w koncepcji ekologii integralnej*, „Studia Elckie” 22 (2020) nr 2, s. 211–212.

12 M. Grzegorzczuk, *Ochrona przyrody w świetle Katechizmu Kościoła katolickiego*, dz. cyt., s. 527.

13 *Katechizm Kościoła katolickiego*, 2456.

14 Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, dz. cyt., 73.

W *Dyrektorium* podkreśla się również, iż osoby wierzące są wezwane do udzielenia Bogu czynnej odpowiedzi zarówno zbiorowej, jak i indywidualnej poprzez m.in.: modlitwę, życie sakramentalne, zaangażowanie eklesjalne i społeczne oraz wzrastanie w miłości i „wielkich wartościach ludzkich”, wśród których szczególnie zwraca się uwagę na: wolność, sprawiedliwość, pokój, ochronę stworzenia¹⁵.

Wskazania te mogą zatem stanowić podstawę do umieszczenia zagadnień związanych z ekologią w programie nauczania religii w szkole.

Dyrektorium o katechizacji opracowane przez Papieską Radę ds. krzewienia nowej Ewangelizacji, podejmuje wprost zagadnienia związane z zaangażowaniem katechizowanych na rzecz ekologii. W dokumencie zwraca się uwagę m.in. na kryzys ekologiczny, dotyczący m.in. zanieczyszczenia środowiska, zmian klimatycznych, utraty bioróżnorodności, nadmiernej eksploatacji surowców naturalnych, czy wreszcie pogorszenia się jakości życia ludzkiego i degradacji społecznej. Autorzy, odwołując się do nauczania papieży np.: Pawła VI, Jana Pawła II, Benedykta XVI, papieża Franciszka zachęcających do nawrócenia ekologicznego¹⁶, podkreślają, iż problemy związane z ekologią nie są obce Kościołowi i były zauważane już w ubiegłym stuleciu. Dokument, odnosząc się do wypowiedzi Jana Pawła II, wygłoszonej podczas Orędzia na Światowy Dzień Pokoju w 1990 roku ukazuje, iż chrześcijanie winni zaangażować się w działania ekologiczne, ponieważ odpowiedzialność za ład wewnątrz stworzenia, obowiązki względem natury i Stwórcy stanowią element wiary¹⁷.

W dalszej części autorzy podkreślają, że w katechezie uwrażliwionej na kwestie ekologiczne należy kształtować postawę szacunku oraz odpowiedzialności zarówno względem środowiska, jak i ludzi w nim żyjących. Odwołując się do ekologii integralnej, mówi się o konieczności formacji wynikającej z nauczania społecznego Kościoła, dotyczącej m.in. zagadnień związanych z: ekologią środowiska, gospodarczą, społeczną i polityczną; ekologią kultury; ekologią życia codziennego¹⁸.

15 Por. Kongregacja ds. Duchowieństwa, *Dyrektorium ogólne o katechizacji*, dz. cyt., 157.

16 Por. Papieska Rada ds. krzewienia nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, dz. cyt., 381.

17 Por. Jan Paweł II, *Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1990*; Papieska Rada ds. krzewienia nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, dz. cyt., 382.

18 Por. Papieska Rada ds. krzewienia nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, dz. cyt., 383.

Kolejna, bardzo ważna wytyczna zawiera konkretne zadania katechezy, wśród których można wymienić:

- uświadczenie osobom wierzącym, iż zaangażowanie na rzecz ekologii to integralna część życia chrześcijańskiego;
- głoszenie prawdy wiary, będącej podstawą ochrony środowiska ukazującej: „Boga Ojca wszechmogącego i stwórcę, tajemnicę stworzenia jako daru poprzedzającego człowieka, który jest jego zwieńczeniem i stróżem, współzależność i harmonię wszystkich rzeczywistości stworzonych, odkupienie dokonane przez Chrystusa, pierwociny nowego stworzenia”;
- kształtowanie postawy ekologicznego nawrócenia oraz zachęcenie do podejmowania działań mających na celu troskę o wspólny dom¹⁹.

W *Dyrektorium o katechizacji* widać wyraźnie, iż nastąpił znaczny przełom w mówieniu o ekologii. Autorzy używają wprost terminów ekologicznych, wskazując konkretne wyzwania i zadania stojące przed katechezą oraz lekcjami religii w szkole.

Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce to dokument zawierający bezpośrednie wskazania dotyczące treści, jakie winny być przekazywane w procesie katechizacji dzieci i młodzieży. Określa on również wymagania, jakie winni spełnić katechizowani oraz działania, jakie powinien podjąć katecheta, realizując cele katechetyczne na poszczególnych poziomach nauczania.

Dokument omawiając zagadnienia dotyczące religijnego wychowania młodego człowieka, odnosi się również do kwestii ekologicznych.

Na poszczególnych etapach kształcenia wygląda to następująco:

- W przedszkolu – ukazany jest Bóg, jako objawiający swoją miłość do ludzi poprzez stworzenie i odkupienie. Dziecko winno postrzegać świat i ludzi jako dzieła Boga Stworzyciela, dostrzegając w nich dary Bożej miłości oraz wyrażać radość z przynależności do rodziny Bożej²⁰.
- W szkole podstawowej, w klasach I–IV zwraca się uwagę na przybliżenie katechizowanym treści wynikających m.in. z Dekalogu oraz Przykazań Miłości. Treści ekologiczne omawiane są nie wprost i wiążą się z zagadnieniami przedstawiającymi stworzenie świata i ludzi jako przejawu miłości Boga. Dziecko winno nabyć m.in.: umiejętności odróżniania dobra

19 Por. Papieska Rada ds. krzewienia nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, dz. cyt., 384.

20 Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy...*, dz. cyt., s. 21–23.

od zła, postrzegania Boga jako źródła dobra oraz wyrażania *wdzięczności* za dar stworzenia i otrzymane dary²¹.

- W klasach V–VIII szkoły podstawowej – pojawia się pojęcie ekologii w kontekście Dekalogu. Uczeń winien znać nauczanie Kościoła dotyczące ekologii oraz szanować świat stworzony przez Boga. Powinien również okazywać szacunek sobie i innym, żyć według wartości, angażować się w działania na rzecz drugiego człowieka²².
- W szkole ponadpodstawowej – kwestie ekologiczne poruszane są w oparciu o wartości wypływające z nauczania Kościoła dotyczące stworzenia świata oraz Dekalogu. Młody człowiek winien kształtować w sobie postawę wrażliwości na piękno świata i natury, widząc w nim obraz Boga. Lekcje religii w szkole ponadpodstawowej stawiają również przed katechizowanymi konkretne zadania dotyczące m.in.: poszanowania dóbr drugiego człowieka, sprawiedliwości i solidarności społecznej, troski o potrzebujących, odpowiedzialności za świat, siebie i bliźniego, odrzucenia postaw materialistyczno-konsumpcyjnych²³.
- W katechezie osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym treści ekologiczne przekazywane są w oparciu o nauczanie dotyczące stworzenia świata. Zwraca się uwagę na: przybliżenie zagrożeń dla zdrowia wynikających z niewłaściwego trybu życia, kształtowanie postawy szacunku do otaczającego środowiska oraz przyrody²⁴.

Analizując dokument pod kątem kwestii ekologicznych, można zauważyć, iż termin „ekologia”, pojawia się w nim bardzo rzadko. Nie oznacza to jednak, iż zagadnienia ekologiczne są pomijane w procesie kształcenia religijnego dzieci i młodzieży. Najczęściej wprowadzane są one w kontekście: ukazania stworzenia świata, odpowiedzialności za siebie oraz otaczający świat, zagadnień związanych z Dekalogiem.

Na podstawie analizy wybranych dokumentów kościelnych, widać wyraźnie, iż w nauczaniu religii w szkole powinny być obecne zagadnienia ekologiczne, ponieważ przyczynia się to do kształtowania postawy odpowiedzialności zarówno za siebie, drugiego człowieka, jak i otaczający świat. Pomagają

21 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy...*, dz. cyt., s. 31–43.

22 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy...*, dz. cyt., s. 57–80.

23 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy...*, dz. cyt., s. 100–123.

24 Por. Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy...*, dz. cyt., s. 154–156.

one również katechizowanemu wzrastać w postawie miłości i wdzięczności do Boga Stworzyciela.

Współpraca środowiska szkolnego, rodzinnego, parafialnego w przygotowaniu młodego człowieka do współdziałania z Bogiem „by panował nad stworzeniami, co przez Boga się stały, by władał światem w świętości i sprawiedliwości i w prawości serca sądy sprawował”²⁵

Podstawowymi środowiskami katechetycznymi są: rodzina, parafia i szkoła²⁶. Nie da się właściwie formować dziecka bez współpracy między nimi. Spróbujmy zatem przyjrzeć się bliżej, w jaki sposób wygląda edukacja ekologiczna na poszczególnych płaszczyznach i czy istnieje wspólna przestrzeń, w której te trzy środowiska razem pomagają młodemu człowiekowi w formacji, by zdobywał on umiejętności do współpracy z Bogiem w opiece nad światem.

- Szkoła to środowisko, które według ks. Tadeusza Panusia winno ogarniać swym zasięgiem całokształt oddziaływań wychowawczych. Ma ono za zadanie pomagać uczniom w rozwoju ich człowieczeństwa, umożliwiając systematyczną i odpowiedzialną konfrontację z rzeczywistymi problemami życia także w kontekście religijnym²⁷. Szkoła winna również wspierać ucznia w wielopłaszczyznowym rozwoju, przygotowując go do właściwego funkcjonowania w społeczeństwie. Obecność lekcji religii w przestrzeni szkolnej pomaga w realizacji tych zadań. Katechizowani poprzez pogłębienie treści wypływających z Objawienia nie tylko wzrastają w świecie wartości, ale także uczą się odpowiedzialności za siebie, drugiego człowieka oraz otaczający świat.
- Chcąc zintensyfikować ten proces, warto zastanowić się, w jaki sposób na lekcjach religii winno się przekazywać treści ekologiczne, by służyły one rozwojowi zarówno pojedynczej osoby, jak i całego społeczeństwa.
- Ks. Bernard Jurczyk zauważa, iż omawiając zagadnienia ekologiczne, należy zwrócić uwagę na wymiar moralny, którego podstawą jest

²⁵ Por. Mdr 9, 2–3.

²⁶ T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi i jej realizacja w polskiej katechizacji*, Kraków 2001, s. 259.

²⁷ Por. T. Panuś, *Zasada wierności Bogu i człowiekowi...*, dz. cyt., s. 265.

odpowiedzialność za życie²⁸. Podkreśla on, iż kształtowanie moralności ekologicznej będzie możliwe tylko wówczas, gdy:

- zostanie pogłębiona wiara w stworzenie i odkupienie świata;
- młody człowiek dozna wewnętrznej przemiany, czyniącej go solidarnym z innymi ludźmi oraz naturą;
- wzorując się na patronie ekologii, św. Franciszku z Asyżu, będzie się pielęgnować duchowość ekologiczną w katechizowanych oraz rozwijać pedagogikę środowiska naturalnego²⁹.

Anna Zellma, odnosząc się do edukacji ekologicznej w perspektywie katechetycznej, zwraca uwagę, iż winno się dążyć „do wspomagania katechizowanych w nabywaniu zdolności myślenia ekologicznego, świadomości ekologicznej i kultury ekologicznej oraz rozbudzenia sumienia ekologicznego”³⁰. Można to osiągnąć m.in. poprzez angażowanie katechizowanych w konkretne działania np.:

- Ekozespoły, w których młodzi ludzie z różnych typów szkół, pracując metodą projektu, przygotowują własne koncepcje ekologicznych działań na rzecz środowiska lokalnego (np. dbanie o zasoby wody, segregacja śmieci, korzystanie z produktów ekologicznych w codziennym życiu).
- Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (REFA)³¹, to jedna z najstarszych w Polsce organizacji ekologicznych (działającą od roku 1981), odwołująca się do korzeni chrześcijańskich. Tworzy przestrzeń, w której dzieci i młodzież mogą pogłębiać świadomość ekologiczną poprzez udział w warsztatach czy wyjazdach.
- Zajęcia terenowe, skierowane do dzieci i młodzieży. Oparte na obcowaniu katechizowanych ze światem przyrody m.in.: poprzez udział w wycieczkach przyrodniczych, czy zajęciach warsztatowych na łonie przyrody³².

Anna Strumińska-Doktor proponuje, by w zajęciach poświęconych kształtowaniu postaw ekologicznych uwzględnić inscenizacje teatralne oraz

28 Por. B. Jurczyk, *Ekologia* [w:] *Być chrześcijaninem dziś. Teologia dla szkół średnich*, red. M. Rusecki, Lublin 1992, s. 364.

29 Por. B. Jurczyk, *Ekologia...*, dz. cyt., s. 365.

30 Por. A. Zellma, *Edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży w kontekście zmian programowych szkolnego nauczania religii*, „*Studia Elbląskie*” 5 (2003), s. 259.

31 REFA. *Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu*, <https://www.facebook.com/p/REFA-Ruch-Ekologiczny-%C5%9Bw-Franciszka-z-Asy%C5%BCu-100079055482063/> (24.01.2024).

32 Por. A. Zellma, *Edukacja ekologiczna katechizowanej młodzieży...*, dz. cyt., s. 260.

by lekcje religii ubogacić literaturą „z różnych źródeł”, wyzwalając w uczniach aktywność, pozytywne emocje, zachęcając do działania. Podaje konkretny pomysł, który można wykorzystać podczas zajęć oparty na opracowaniu przez uczniów „10 przykazań ekologicznych” odwołujących się do zasad wiary. Zachęca ona również do zwrócenia uwagi na budowanie właściwego obrazu Boga Stwórcy, szacunku do stworzenia, właściwą analizę tekstu „czyńcie sobie ziemię poddaną” (Rdz 1, 28)³³.

Patrząc przez pryzmat katechetyczny na upowszechnianie ekologii integralnej, można również zaproponować katechizowanym konkretne działania ukierunkowane na dobro drugiego człowieka bądź zwierząt. Katecheta wraz z uczniami może podjąć współpracę z instytucjami zajmującymi się osobami potrzebującymi pomocy np. domem pomocy społecznej, domem dziecka, hospicjum, w których młodzi ludzie będą mogli się realizować poprzez służbę bliźniemu, realizując w praktyce założenia ekologii człowieka. Przykładem mogą być działania uczniów jednej z krakowskich szkół ponadpodstawowych, w której młodzież aktywnie włącza się w pomoc osobom potrzebującym np. seniorom z Domu Pomocy Społecznej, organizując dla nich różnego rodzaju spotkania m.in.: z okazji Dnia Babci i Dziadka, Dnia Kobiet, Świętego Walentego³⁴. Młodzi ludzie, realizując założenia ekologii integralnej, otaczają opieką także podopiecznych Schroniska dla Bezdomnych Zwierząt, czy Szpitala dla Dzikich Zwierząt³⁵.

Kolejnym przykładem działań katechetycznych upowszechniających treści ekologiczne może być zorganizowanie konkursów, quizów, gier planszowych, gier terenowych w ramach lekcji religii, w których uczniowie będą mieli okazję wykazać się wiedzą zarówno w teorii, jak i w praktyce. W tym celu warto wykorzystać chociażby propozycje przygotowane przez twórców strony internetowej Caritas Laudato si³⁶, gdzie przygotowano interesujące gry

33 Por. A. Strumińska-Doktór, *Edukacja środowiskowa w katechezie szkolnej*, „Studia Ecologiae” 4 (2006), s. 512.

34 *Święty Walenty w Domu Pomocy Społecznej*, <https://www.zsel1.pl/2023/03/07/sw-walenty-w-domu-pomocy-spoecznej/> (30.11.2023); *Dzień Babci i Dziadka w DPS*, <https://www.zsel1.pl/2023/01/25/dzien-babci-i-dziadka-w-dps-2/> (30.11.2023).

35 *Pomóc jeżom dotrzeć wiosny*, <https://www.zsel1.pl/2023/11/23/pomoz-jezom-dotrac-dowiosny/> (30.11.2023); *Zwierzakowy challenge zakończony*, <https://www.zsel1.pl/2023/11/06/zwierzakowy-challenge-zakonczony/> (30.11.2023).

36 „Caritas Laudato si” – stanowi projekt oparty o założenia ekologii integralnej, opiera się na aktywnej edukacji wspólnot Caritas. Odwołuje się on do słów papieża Franciszka

planszowe np.: Bingo! Laudato si, Leśny wyścig, Chwyć to, grę planszową o ekologii na spostrzegawczość³⁷, czy quizy m.in.: Sprawdź kim jesteś – rozwiąż kolejny z naszych ekoquizów, Czy jesteś ekomistrzem segregacji? Rozwiąż quiz ekologiczny³⁸.

Można także włączać katechizowanych w konkursy wojewódzkie i ogólnopolskie np. I Wojewódzki Konkurs Plastyczny „Ekoturysta – plastyczny artysta”; Wojewódzki Konkurs Plastyczny „Transporteko”, które były promowane na stronie internetowej Wydziału Katechetycznego Diecezji Pelplińskiej³⁹.

- Mówiąc o ekologii na płaszczyźnie katechetycznej, w środowisku szkolnym nie sposób pominąć znaczenia oddziaływania przez teatr. Najprostszą formą jest zaproszenie katechizowanych na spektakle poruszające treści ekologiczne, ale dużo bardziej ubogacającym i rozwijającym uczniów doświadczeniem będzie przygotowanie własnego przedstawienia, zaprezentowanego przed społecznością szkolną (uczniami, rodzicami, gronem pedagogicznym), wspólnotą parafialną, czy instytucjami, z którymi współpracuje nauczyciel religii (domem pomocy społecznej, domem dziecka itp.). W tym celu można wykorzystać gotowe scenariusze teatralne np.
 - *Pokój i Dobro* – inscenizacja ukazująca postać patrona ekologii św. Franciszka z Asyżu;
 - *Olbrzym* – przedstawienie oparte na motywach bajki O. Wilde’a ukazującej wartości płynące z postawy życzliwości i otwarcia się na potrzeby drugiego człowieka⁴⁰.

wzywającego ludzi do troski o wspólny dom, Ziemię i przekłada społeczną naukę Kościoła nt. ekologii integralnej na praktyczne działania (<https://laudatosi.caritas.pl/o-nas/>, (24.11.2023).

37 *BINGO – gra planszowa dla dzieci do pobrania*, <https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/gra-bingo/> (24.11.2023); *LEŚNY WYŚCIG – gra planszowa do pobrania!*, <https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/planszowka-lesny-wyscig/> (24.11.2023); *CHWYĆ TO! – ekologiczna gra planszowa dla dzieci*, https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/chwyc_to/ (24.11.2023); *Gra planszowa o ekologii do pobrania*, <https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/gra-na-spostrzegawczosc/> (24.11.2023).

38 *Czy jesteś EkoMistrzem segregacji? Rozwiąż quiz ekologiczny!*, <https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/eko-quiz/> (24.11.2023); *Sprawdź kim jesteś – rozwiąż kolejny z naszych eko quizów!*, <https://laudatosi.caritas.pl/artykuly/jaka-znana-postacia-jestes-quiz/> (24.11.2023).

39 *Wojewódzkie EKO konkursy plastyczne*, <https://katecheza.diecezja-pelplin.pl/aktualnosci/wojewodzkie-eko-konkursy-plastyczne/> (24.01.2024).

40 R. Chrzanowska, *Jak dobrze być – scenariusze uroczystości szkolnych*, Kraków 2005.

- Można także wraz z uczniami przygotować autorski scenariusz poświęcony m.in.: zagadnieniom ochrony przyrody, panowania człowieka nad światem, stworzenia świata. Wykorzystanie „teatru” w przestrzeni katechetycznej do propagowania treści ekologii integralnej wiąże się z oddziaływaniem nie tylko na widza, ale również na młodych aktorów, odwołując się do jego najważniejszych funkcji:
 - służebnej,
 - formacyjnej,
 - ewangelizacyjnej,
 - kulturotwórczej⁴¹.
- Dzięki czemu oddziałuje się na katechizowanych w trzech wymiarach: poznawczym, wychowawczym i pastoralnym.
- Uczniowie przygotowując spektakl, wcielając się w konkretne role i ukazując zagadnienia ekologiczne, nie tylko je odgrywają, ale także często utożsamiają się z odgrywanymi postaciami. Element przeżyciowości pozwala im zapamiętać zaprezentowane treści. Często także pomaga we wprowadzeniu ich w codzienne życie. Młodzi aktorzy mają również szansę, by zaprezentowanymi ideami ekologicznymi niejako „zarazić” publiczność. Wprowadzając widza w określony świat wartości, odgrywający role uczniowie stają „siewcami” treści ekologii integralnej. W takim procesie zarówno widz, jak i młody aktor uczestniczą w formacji ekologicznej, w której możemy wyodrębnić cztery filary:
 - uczyć, aby wiedzieć,
 - uczyć, aby działać,
 - uczyć, aby być,
 - uczyć, aby żyć wspólnie⁴².
- Filary te tworzą przestrzeń do wielopłaszczyznowego rozwoju młodego człowieka, pozwalając mu nie tylko zdobywać wiedzę ekologiczną, ale także wykorzystywać ją w codziennym życiu do budowania wspólnoty, właściwego oddziaływania na społeczeństwo, wzrastania w szacunku do świata stworzonego przez Boga.

41 Por. J. Bąk, *Teatr – wyzwanie ewangelizacyjne dla katechezy*, [w:] *Dzisiejszy katechizowany stan aktualny i wyzwania*, red. J. Stala, Kraków 2002, s. 296.

42 W. Cichosz, *Historische Wurzeln, das heutige Bild und Substanz der katholischen Schule in Polen*, „*Studia Gdańskie*” 23 (2008), s. 197–198.

- Lekcje religii w środowisku szkolnym wprowadzają dzieci i młodzież w świat wartości, w tym również ekologicznych. Uczniowie poprzez zdobywanie wiedzy oraz doświadczenia mają szanse na wszechstronny rozwój. Wykorzystując różnorodne metody nauczania oraz środki dydaktyczne, poszerzając płaszczyznę oddziaływania o zajęcia dodatkowe np. teatralne, terenowe itp. stwarza się młodemu człowiekowi przestrzeń, w której może uczyć się odpowiedzialności za siebie, drugiego człowieka, świat powierzony mu przez Boga.
- W procesie wychowawczym jednak oddziaływanie wyłącznie przez szkołę nie wystarczy. Najważniejszą bowiem rolę w kształtowaniu dziecka odgrywa rodzina.

Rodzina to podstawowe miejsce, w którym dziecko od samego początku winno wzrastać w wierze, miłości i wdzięczności do Boga i drugiego człowieka. To rodzice mają za zadanie uczyć młodego człowieka współdziałania z Bogiem, by umiał on nie tylko korzystać z dobra wspólnego, ale także się nim dzielić, by potrafił wzrastać w szacunku i postawie wdzięczności do Stwórcy oraz otaczającego go świata. To właśnie w rodzinie dziecko ma nauczyć się odpowiedzialności za siebie, drugiego człowieka oraz powierzone mu stworzenia. Papież Franciszek zwraca uwagę, iż: „dobra edukacja szkolna w dzieciństwie i w młodym wieku rzuca ziarna, które mogą wydać owoce w ciągu całego życia”. Podkreśla jednak centralną rolę rodziny, ponieważ jest ona „miejscem, w którym życie, dar Boga, może w sposób właściwy być przyjęte i chronione przed licznymi atakami, na które jest ono wystawione, może też rozwijać się zgodnie z wymogami prawdziwego ludzkiego wzrostu. Wbrew tak zwanej kulturze śmierci, rodzina stanowi ośrodek kultury życia”⁴³. Papież Franciszek zwraca również uwagę, że to właśnie rodzina jest podstawowym miejscem formacji integralnej, w której dziecko zdobywa pierwsze nawyki dotyczące właściwego korzystania z rzeczy, poszanowania lokalnego ekosystemu czy otaczania odpowiednią opieką wszystkich stworzeń⁴⁴.

Rodzina tworzy fundament, na którym wzrasta dziecko, przygotowując się do życia w społeczeństwie. Stąd bardzo ważnym elementem jest to,

43 Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, 213.

44 Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, 213.

by zapoczątkowana w niej edukacja ekologiczna harmonizowała z treściami prezentowanymi w środowisku szkolnym i parafialnym.

Parafia bowiem to kolejna, ważna płaszczyzna katechetyczna, na której dokonuje się formacja młodego człowieka, dlatego nie może w niej zabraknąć miejsca na wychowanie dzieci i młodzieży do wzrastania w miłości i odpowiedzialności za powierzony im świat, w którym nie zabraknie elementów ekologicznych. To właśnie parafia może stać się miejscem, gdzie rodziny będą miały możliwość zdobywania i pogłębiania wiedzy oraz zastosowania jej w życiu codziennym.

Przykładem wdrożenia zmian ekologicznych we wspólnotach parafialnych jest program *Zielone Parafie*, którego założenia opierają się na ekologii integralnej wypływającej z nauczania papieży: Jana Pawła II, Benedykta XVI a szczególnie z encykliki papieża Franciszka *Laudato si'*. Powstał on z inicjatywy Światowego Ruchu Katolików na rzecz Środowiska – polskiego oddziału międzynarodowego Ruchu *Laudato Si'*, by w praktyce realizować wezwanie do przeciwdziałania kryzysowi klimatycznemu⁴⁵. W ramach programu proponuje się różnorakie inicjatywy, np.:

- kampanię prowadzoną we współpracy z Polskim Alarmem Smogowym oraz Przewodnikiem Katolickim: „Bóg daje życie – smog je odbiera. Działaj z parafią na rzecz wspólnego dobra!”, w której wiernym dostarcza się rzetelnych informacji nt. dofinansowania wymiany starych pieców oraz ocieplenia domów, proponując trzy formy włączenia się w działania poprzez:
 - propagowanie materiałów promujących kampanię we własnej parafii;
 - dzielenie się informacjami nt. programu „Czyste powietrze” ze wspólnotą parafialną;
 - udział w webinarze ze specjalistami w dziedzinie przeciwdziałania zanieczyszczeniu powietrza⁴⁶.
- „Tydzień *Laudato si'* – modlitwa i działanie” – to propozycja, do udziału w której wraz z Ruchem *Laudato Si'*, zaprasza papież Franciszek. Opiera się ona na refleksji, modlitwie, działaniach ekologicznych we wspólnotach parafialnych. W Polsce w tygodniu *Laudato si'* przypadającym w dniach: 21–28 maja 2023 zaproponowano oprócz modlitwy wraz

45 O programie, [w:] *Zielone Parafie*, <https://zieloneparafie.pl/o-programie/> (25.11.2023).

46 *Zielone Parafie – Materiały*, <https://zieloneparafie.pl/materialy/> (25.11.2023).

lekturą fragmentów encykliki *Laudato si'*, program „Zadbajmy o przydrożne kapliczki”, konkurs fotograficzny oraz dołączenie do programu *Zielone Parafie*⁴⁷.

Program *Zielone Parafie* to tylko jeden z przykładów, w jaki sposób winno się angażować wiernych w działania Kościoła na rzecz ekologii integralnej. Jan Paweł II nauczał, iż „parafia żyje i działa głęboko włączona w ludzkie społeczności”⁴⁸, dlatego ma ona odgrywać ważną rolę w oddziaływaniu ekologicznym na środowisko rodzinne i szkolne.

Współpraca rodziny, szkoły i parafii wyrażająca się we wspólnych działaniach np. poprzez organizowanie festynów, warsztatów ekologicznych, wyjazdów przyrodniczych, inicjatyw społecznych stwarza młodemu człowiekowi przestrzeń, w której może on w sposób naturalny wzrastać w miłości do Boga i świata, stając się współodpowiedzialnym za powierzony mu świat. Edukacja ekologiczna integralna nie może ograniczyć się tylko do jednego z tych środowisk, ponieważ młody człowiek przychodzi na świat w rodzinie, ale jego wzrastanie odbywa się także w środowisku szkolnym i parafialnym.

Podsumowanie

Obecność religii w szkole, współpraca z rodzicami oraz parafią stwarzają przestrzeń, w której dzieci i młodzież nie tylko mogą zdobywać wiedzę ekologiczną, ale także poprzez działanie stają się osobami odpowiedzialnymi za otaczający ich świat. Dokumenty Kościoła poświęcone zagadnieniom ekologicznym wskazują konkretne środowiska, w których winien dokonywać się proces kształtowania młodego człowieka. Jednym z tych środowisk jest szkoła, w której powinno się wychowywać dzieci i młodzież, rozbudzając w nich „ducha ekologicznego” m.in. poprzez: właściwie prowadzone lekcje religii, zajęcia dodatkowe np.: wolontariat, grupy teatralne, wycieczki, warsztaty. Wszystkie te działania jednak nie przyniosą oczekiwanych efektów bez współpracy z rodziną i parafią.

Papież Franciszek podkreśla, że na problemy społeczne odpowiada się więziami wspólnotowymi, a nie samą sumą dóbr indywidualnych, wymaga

47 Tydzień *Laudato si'* 2023, <https://zieloneparafie.pl/tydzien-laudato-si-2023/> (1.12.2023).

48 Jan Paweł II, *Adhortacja Christifideles laici*, 27.

to jedności w działaniu oraz połączenia sił wszystkich⁴⁹. Zjednoczenie to, jak zauważa papież Franciszek, ma prowadzić do właściwego współdziałania z Bogiem i zajęcia się domem, który został powierzony człowiekowi, by wraz ze wszystkimi stworzeniami podążał ku Stwórcy⁵⁰.

49 Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, 219.

50 Por. Franciszek, Encyklika *Laudato si'*, 244.